

מצות תשובה

מאת הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש

אוצר החכמה

.. אמר רב הלכה כדברי חכמים¹. ולהלן לז, א "ומנין שבאנא .. ומנין שבשם כו". וכך פסק הרמב"ם בהל' עבודת יוה"כ פ"ב ה"ו. ומש"כ "ועשיתי כך וכך" הוא ע"פ מה שפסק להלן פ"ב ה"ג דצריך לפרוט את החטא, ומש"כ "והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה"² הוא עפ"מ"ש להלן שם ה"ב – "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד .. וכן יתנחם על שעבר .. וצריך להתודות בשפתיו³ ולומר עניינות אלו שגמר בלבו". הרי דצריך לבטא בשפתיו עזיבת החטא ("ולעולם איני חוזר כו"), ונחמה על העבר ("והרי נחמתי במעשי").

אולם להלן שם ה"ח כתב "והוידוי שנהגו בו כל ישראל אבל אנחנו חטאנו כולנו והוא עיקר הוידוי", ובכס"מ שם הראה מקורו בגמ' שם פז, ב דנחלקו אמוראי באיזה נוסח ישתמש היחיד בוידוי יוה"כ ומסיק "אמר מר זוטרא לא אמרן אלא דלא אמר אבל אנחנו חטאנו אבל אמר אבל אנחנו חטאנו תו לא צריך דאמר בר המדורי הוה קאימנא קמי' דשמואל והוה יתיב וכי מטא שליחא דצבורא לאמר אבל אנחנו חטאנו קם מיקם ש"מ עיקר וידוי האי הוא". ובלח"מ

ברמב"ם ריש הל' תשובה: כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני הא-ל ברוך הוא שנאמר (נשא ה, ויז) איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה. כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה. וזהו עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח.

הנה תחילת נוסח הוידוי שקובע הרמב"ם לכל השב בתשובה לקוח מוידוי של כה"ג, ומקורו ביומא לו, ב – "ת"ר כיצד מתודה עויתי פשעתי וחטאתי .. דברי ר"א, וחכ"א עונות אלו הזדונות .. פשעים אלו המרדים .. חטאתם אלו השגגות .. ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות (בתמי', אם על זדונות ימחלו לו אין צריך לבקש שוב על השגגות – רש"י), אלא כך ה' מתודה חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך

שיתכסה בכסות שיעשה ציצית או כל מי שיש לו בית לעשות מעקה ואולם הנרצה בזה דין טבילה והיות התורה אומרת לנו כי מי שירצה ליטהר מטומאתו הנה לא ישלם לו זה אלא בטבילה במים ואז יטהר⁷. והכא נמי גבי תשובה דמי שחטא ורוצה להתכפר צריך לעשות תשובה באופן מסויים, אבל אינו מקיים שום מצוה בעשייתה. ומסיים המנ"ח ש"כן נראה ברור אחרי העיון". וכבר השיגו עליו, דבלשון הרמב"ם בספה"מ (מ"ע עג) ובכותרת להלכות אלו⁸ מפורש דהוא ציווי, וגם תמוה שר"ל כן בדעת החינוך שכותב בהדיא שם "ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ועובר על זה ולא התודה על חטאיו ביוה"כ". .. בטל עשה זה¹⁰.

אכן מה שניתן לדייק בלשון הרמב"ם הנ"ל ("...כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות כו"), הוא – שהמצוה היא לא גוף התשובה כ"א הוידוי, והכי משמע בספה"מ שם ("שנצטוינו להתודות על החטאים לפניו יתעלה בדבור בעת שנשוב מהם") ובמנין המצות שבריש ספר הי"ד, וכן נקטו כמה מחברים בדעת הרמב"ם¹¹. ומ"מ הרי כל עיקר ענין הוידוי הוא לבטא בשפתיו מה שנגמר בלבו, וכמש"כ הרמב"ם פ"ב ה"ב "וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו", וא"כ החיוב להתודות ודאי כולל עצם התשובה, דבלי תשובה ליכא ממשות בהוידוי. אלא שהחפצא דהמצוה הוא המעשה של אמירת הוידוי כרוב מצות התורה שעיקרן במעשה או בדיבור, אבל בלי תשובת הלב חסר עיקר תוכן הוידוי, משמעותו ותקפו. וזהו שכתב

שם "ונראה דלאו דוקא חטאנו לבד אלא חטאנו עוינו פשענו שזהו עיקר הוידוי וכמו שכתב רבינו למעלה בריש פ' ראשון חטאתי עויתי פשעתי לפניך וגם כאן דאמרינן הכי והאי דכתב חטאנו ר"ל חטאנו וכו' שהוא חטאנו עוינו פשענו". ובאמת שבדפוסים הראשונים דספר הי"ד ובכמה כתבי יד הנוסח הוא "אבל אנחנו חטאנו כולנו"¹², ובדפוסים שלנו מפוענח "כולנו" ויכול להיות "כולי" כדברי הלח"מ. אולם גם בטור או"ח סי' תרז כ' "ועיקר הוידוי הוא אבל אנחנו חטאנו" ומביאו הרמ"א שם. ובשו"ע אדמו"ר הזקן מפורש "אם לא פרט חטאיו אלא אמר סתם חטאתי יצא ידי מצות וידוי"⁵. ומשמע דאמירת "חטאתי" מועלת על כל סוגי עבירות אפי' על זדונות ומרדים. וצ"ע ד"חטאתי" פירושו בשגגה (כנ"ל), וא"כ אין כאן תורת וידוי כלל על הזדון והמרד, ואיך נפיק בהכי מצות וידוי על עבירות אלו. ועוד הרי ליכא באמירת "חטאתי" כ"א הודאה שחטא, ולא שום ביטוי לנחמה על העבר, וגמירת לבו שלא יעשה עוד.

ונראה לומר, דהנה ידועים דברי המנ"ח (מצוה שסד) שרצה לדייק מל' הרמב"ם הנ"ל "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות כו", דאין שום חיוב לעשות תשובה ולהתודות, וגם ליכא שום קיום מצוה בעשיית תשובה, ומה שנמנה במנין המצות הוא על דרך שכתב הרמב"ם בספה"מ לענין כו"כ מצות, דהמצוה הוא הדין. ולדוגמא במצות טבילה (מ"ע קט) – "ואין הכונה באמרינו הטבילה מצות עשה שיהא חייב כל טמא שיטהר על כל פנים כמו שהוא חייב כל מי

כן למה לא ציווה התורה בפ"י על התשובה. אלא שהתורה ציווה על הדבר בדרך שיש בה מעשה¹⁵ והיא הוידוי בפה, וכונת החרטה והתשובה נלמד מעצמה¹⁶.

והנה בשערי תשובה לרבינו יונה (שער א אות יט) "יסודות התשובה שלשה, החרטה, והוידוי, ועזיבת החטא .. ואין תשובה פחותה משלשה אלה", וכן מבואר בכמה ספרים, דחרטה היא חלק עיקרי ויסודי במהות התשובה; באמונות ודעות לרס"ג (מאמר ה פ"ה), חובות הלבבות (שער התשובה ריש פ"ד), עיקרים (מאמר ד פכ"ו), חבור התשובה להמאירי (מאמר א פ"ח), בית אלקים (שער התשובה פ"ב), ועוד. אולם באגרת התשובה לאדמו"ר הזקן (חלק שלישי מספר תניא) פ"א כותב – "והנה מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד (כדאי בגמ' פ"ג דסנהדרין ובח"מ ס"י ל"ד לענין עדות) דהיינו שיגמור בלבו בלב שלם לבל ישוב עוד לכסלה למרוד במלכותו ית' ולא יעבור עוד מצות המלך ח"ו הן במ"ע הן במל"ת¹⁷. וזהו עיקר פי' לשון שובה לשוב אל ה' בכל לבו ובכל נפשו לעבדו ולשמור כל מצותיו כמ"ש יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וגו'". ומדיוק לשונו ("מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד") מוכח דחרטה אינה חלק מעצם מצות התשובה ואינה מעכבת בה, וצ"ב דלכאורה ה"ה חולק על כל הני רבוותא הנ"ל. ובאמת דהכי נראה גם מלשון הרמב"ם בפ"ב ה"ב המובא לעיל – "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור

הרמב"ם בכותרת להלכות אלו "מצות עשה אחת: והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה"¹². וכ"ה להדיא בקרית ספר להמב"ט ריש הל' תשובה וז"ל "התשובה והוידוי מצוה אחת היא שאין וידוי בלי תשובה כי מי שמתודה ואינו גומר בלבו לשוב מחטאתו הוא כטובל ושרץ בידו והוידוי הוא גמר התשובה אע"ג דמשהרהר תשובה בלבו נקרא צדיק גמור אפילו הכי לא הוי תשובה מצוה בפני עצמה אלא עם הוידוי שהוא גמר התשובה". ודומה לזה מצינו לענין מצות תפלה שכתב הרמב"ם בריש הל' תפלה "מצות עשה להתפלל בכל יום כו'", והיינו דהחפצא של מצות תפלה הוא מעשה אמירתה, וממשיך בהלכה ב "חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום כו'", היינו דבלי הרגש של תחינה אין באמירת תיבות התפלה שום קיום, דגדרה של מצות התפלה הוא ביטוי של רגש מסויים בדיבור. וזהו שכתב הרמב"ם בכותרת שם "מצות עשה אחת: לעבוד את ה' בכל יום בתפלה", פירוש: המצוה היא העבודה הבאה לידי ביטוי וגילוי באמירת תיבות התפלה, אבל בלי העבודה שבלב אין על האמירה שם תפלה כלל¹³. ועד"ז הוא גם במצות התשובה, שמעשה המצוה היא אמירת הוידוי, אבל בלי תשובה בלב אין זה וידוי ואין בזה שום קיום¹⁴. ובספר יד הקטנה שם ה"ב "אע"פ שלא נזכר במצות עשה זו ענין התשובה, אלא הוידוי, מ"מ הרי היא דבר הלמד מעצמה, אשר כונת הציווי היא על התשובה. כי אם אין תשובה וידוי זאת מה היא, הרי אין לך עזות ומרד גדול יותר מזה. אלא הכוונה היא התשובה. אם

ונראה דדברי אדמו"ר הזקן (ד"מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד", וכנ"ל דכן הוא משמעות הרמב"ם והחינוך) אמורים לכו"ע, ומה שכתבו כל הני רבנות המובאים לעיל דחרטה היא חלק עיקרי ומעכב בתשובה הוא ענין אחר. דכוונת אדמו"ר הזקן לקבוע ד"מצות התשובה מן התורה", דהיינו החובה של תשובה הנלמדת מקרא ד"והתודו" (כמש"כ הרמב"ם) – שהיא כוללת גם עצם התשובה כדלעיל – חובה זו אינה אלא עזיבת החטא, ואף אם לא התחרט על העבר אפ"ה כיון שהחליט דמכאן ולהבא לא יחזור על החטא, ומבטא זאת בדיבור, הרי קיים מצות התשובה וחובתה. ומש"כ בספרים הנ"ל דחרטה מעכבת את התשובה, היינו בדין התשובה לכפר, דהא דתשובה מכפרת הוא ענין וכח נוסף בתשובה שאינו קשור ותלוי בהחיוב וקיום מצות התשובה. ובדין כפרת התשובה נאמרו דינים ותנאים נפרדים שאינם שייכים למצות תשובה ומ"מ הם מעכבים את כח הכפרה של תשובה. וזה שכתבו הקדמונים הנ"ל דחרטה מעכבת את התשובה, היינו התשובה הדרושה לכפרת החטא, אבל חובת התשובה אינה חובה של כפרה, כ"א חיוב לעזוב החטא ולשוב אל ה' מכאן ולהבא, וכפרת העבר אינו נוגע למצות התשובה ואינה מעכבת בה.

והכי מסתברא, דהרי ישנם כמה סוגי עבירות שאינם מתכפרים בתשובה גרידא, וכדאיתא ביומא פו, אדאיכא כמה חלוקי כפרה – "עבר על עשה ושב אינו זו משם עד שמוחלין לו כו' עבר על ל"ת ועשה תשובה תולה ויודהכ"פ

בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו'. וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי נחמתי. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו וגו'". ולכאורה אם הי' סובר דחרטה היא חלק מעצם התשובה הול"ל "ומה היא התשובה .. ויתנחם כו' ולא "וכן יתנחם כו'" דמשמע שהוא דבר נוסף. וגם הו"ל להקדים חרטה לעזיבת החטא¹⁸, כי אחרי (ומשום) שמתחרט על חטאו ה"ה גומר בדעתו שלא יעשהו עוד, וכמש"כ הרמב"ם לעיל פ"א ה"א בסדר הוידיי "כיצד מתודין, אומר .. והרי נחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה" [ועד"ז בשערי תשובה שם כשמונה עיקרי התשובה מקדים חרטה (אות יו"ד) לעזיבת החטא (יא). וכ"ה בחבור התשובה שם]. אלא משמע דס"ל דעצם התשובה היא רק עזיבת החטא כמש"כ אדמו"ר הזקן "וזהו עיקר פי' לשון תשובה", ששב מדרכו הרעה¹⁸, אלא דנוסף לזה צריך גם חרטה, שהיא נותנת תוקף וקיום להחלטה שלא יעשהו עוד, אבל אין זה עצם התשובה¹⁹. וכן מוכח בחינוך (שם), וז"ל "מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל שהתשובה היא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו מלבו וממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד כדכתיב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ואחר כן יתודה עליו כלומר שיאמר דבר התשובה בפיו שנאמר ויעשו להם אלקי זהב וג"כ צריך להזכיר בפירוש שלא ישוב לעשות החטא עוד שנא' כו'". הרי שהעתיק (כמעט) לשון הרמב"ם בהל' הנ"ל בהשמטת הענין של "וכן יתנחם כו'", ובע"כ משום שהוא דבר נוסף, ולא עצם התשובה, וכמש"כ.

שכנ"ל מצות התשובה לאו בכפרה תלי' כ"א במעשה הגברא לשוב אל ה'. והכי נמי לאידך גיסא, יתכן שעונו נתכפר לו בלא תשובה, כמו לדעת רבי בשבועות יב, ב ד"על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכפורים מכפר" (ולשי' הרמב"ם (לעיל פ"א ה"ב) גם לרבנן שעיר המשתלח מכפר על הקלות אפי' בלא תשובה), והכי נימא דשוב הוא נפטר מחובת התשובה מאחר שכבר נתכפר לו עונו?? אלא ודאי שמצות התשובה היא פעולת הגברא לשוב, ואין שום נפק"מ אם כבר נתכפר לו קודם תשובתו, או אם גם תשובתו אינה מועלת לכפרה, דמ"מ החיוב שלו הוא מעשה התשובה, ותו לא מידוי.

ועד"ז בנוגע לחרטה דאף שהיא מעכבת את כפרת התשובה מ"מ אינה בכלל מעשה התשובה, דהרגש הצער והיגון על העבר הוא ענין אחר מהרצון לשוב אל ה', ואפשר להכיר שחטא ועבר ונתרחק מה', ולהחליט שמכאן ולהבא רצונו להתקרב – מבלי להרגיש צער, ובושה, חרטה גמורה על העבר. ולכן מצות התשובה מתקיימת אפי' בלי חרטה שלימה.

אשר לפ"ז נראה דזהו שפסק אדמו"ר הזקן בשו"ע שם [עפ"י (הרמב"ם) הטור, והרמ"א] דחובת תשובה וידידי מתקיימת באמירת "חטאתי" לבד על כל סוגי עבירות אפי' על זדונות ומרדים. דאם כי "חטאתי" פירושו בשגגה, והיינו דליכא הכרה והודאה שנכשל בכוונת זדון או מרד, מ"מ אין זה נוגע כ"א לחרטה, דליכא חרטה גמורה אם חסירה ההכרה בחומר

מכפר כו' עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויוהכ"פ תולין ויסורין ממרקין כו' אבל מי שיש חילול השם בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת כו'". ובלשון הרמב"ם לעיל פ"א ה"ד – "אע"פ שהתשובה מכפרת על הכל .. יש עבירות שהן מתכפרין לשעתן ויש עבירות שאין מתכפרין אלא לאחר זמן כו'". ואינו מסתבר דבעבירות שאינן מתכפרין בשעת התשובה, אינו מקיים בהם מצות התשובה מן התורה עד שיגמור כפרתו, (ובחילול ה' א"א לקיים חובת התשובה לעולם). ובחגיגה ט, א תנן ר' שמעון בן מנסיא אומר איזהו מעוות שאינו יכול להתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר", ופרש"י "שהביא פסולין בישראל ויהא זכרון לעונו לפיכך אין עונותיו נמחקין בתשובה". וביבמות כב, ב מקשה מזה על הא דתנן התם דבן ממזר חייב על מכת אביו ועל קללתו – "אמאי, קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור – בעושה מעשה עמך (והאי אביו לאו עושה מעשה עמך הוא שהרי בא על הערוה והוליד ממנה ממזר – רש"י) .. כשעשה תשובה. והאי בר תשובה הוא, והתנן שמעון בן מנסיא אומר .. השתא מיהא עושה מעשה עמך הוא (הואיל ושב עושה מעשה עמך הוא, ונהי נמי דעונו גלוי ונזכר כל זמן שממזר קיים, מיהו מתשובה ואילך בכלל עושה מעשה עמך הוא – רש"י)". וגם בכי האי גוונא לא יתכן דאחרי שעשה תשובה וה"ה בכלל עושה מעשה עמך, עדיין לא קיים מצות התשובה כיון שלא הועילה תשובתו למחוק עונו כ"ז שהממזר קיים. אלא

הוידי של כל או"א השב בתשובה בהקדמת "אנא ה'", דהרי בש"ס (הובא לעיל) נלמד דבעינן "אנא ה'" רק ביחס לוידי של כה"ג, ומנא לי' להרמב"ם לקבוע נוסח זה לכל יחיד העושה תשובה. וכנראה דחילי' דהרמב"ם הוא משום דס"ל דחלק עיקרי במצות וידי הוא בקשת כפרה ומחילה כמש"כ בספה"מ, ולכן צריך כ"א להתחיל וידי ב"אנא ה'" דהוא לשון של בקשה (ראה יומא פז, א ורש"י ד"ה אנא), והכוונה היא שתשובתו תתקבל לפני ה' ויתכפר על חטאו. וי"ל דזהו גם מה שהדגיש הרמב"ם בהלכה הנ"ל "חייב להתודות לפני הא"ל ברוך הוא", ועד"ז בהכותרת להלכות אלו "מצות עשה .. שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה", דכיון דמעיקר ענין הוידי הוא בקשת כפרה, לכן דינו כתפלה שצריכה להאמר "לפני ה'" (ראה רמב"ם הל' תפלה פ"ד הט"ז).

וי"ל דאכתי נכונים הדברים (לכו"ע), דמצות התשובה וחובתה היא עזיבת החטא מכאן ולהבא לבד, אבל כפרת העבר אינה מחובת התשובה ואינה מעכבת בה (ולכן אף אם חרטה מעכבת את כפרת התשובה מ"מ אינה מעכבת קיום מצות התשובה). ומש"כ הרמב"ם ודעימי' דבקשת כפרה הוא חלק ממצות התשובה הוא מטעם אחר. והוא אשר מכיון שמהות התשובה היא "קריבה להשם מריחוק החטא" (לשון המבי"ט בבית אלקים התחלת שער התשובה), ומעשה ההתקרבות הוא עזיבת החטא והרצון לחטוא, דעזיבה זו היא גופא השיבה לה'. אבל אין זה מספיק דהרי כל

ורשע הפרטי של החטא ואשמתו בזה. אבל מצות התשובה מתקיימת ע"י עזיבת החטא בלבד אפי' בלי חרטה כלל, וא"כ אין נדרש כ"א ההכרה שעבר וחטא, ושמכאן ולהבא לא יחזור על החטא, ומה שאינו מודה ומכיר בגודל החומר של העבירה (הזדון או המרד) אינו מעכב בקיום מצות התשובה. ולכן הוא יוצא ידי חובת תשובה באמירת "חטאתי" אפי' על הזדונות ומרדים, כיון דבאמירה זו ה"ה מגלה שהוא מרגיש ומכיר שחטא ועבר את הדרך. וכן לא נדרש אמירה מפורשת שהחליט לעזוב את החטא מכאן ולהבא, כי מובן מאליו שיהודי המכיר ומרגיש שחטא ונתרחק מה', (ומבטא הכרה זו לפני ה'), אינו רוצה בשום פנים ואופן להשאיר במצב זה, כ"א לחזור ולהתקרב אל ה' ואל תורתו)²⁰.

אמנם מה שכתבנו (דגדר מצות תשובה הוא לא להתכפר ע"י התשובה כ"א עצם עזיבת החטא מכאן ולהבא) לכאורה אינו מוסכם. דזה לשון הרמב"ם בספה"מ שם "שנצטוינו להתודות על החטאים אשר חטאנו לפניו יתעלה – בדבור, בעת שנשוב מהן, וזה הוא הוידי, וענינו שיאמר אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך, וירחיב את הדבור ויבקש כפרה²¹ בענין זה כפי צחות לשונו", ועד"ז הוא בחינוך שם. ובודאי שאם אין המצוה להתכפר ע"י תשובה א"א להכליל בקשת כפרה כחלק מגוף המצוה²². האומנם שבספר הי"ד לא הזכיר הרמב"ם בקשת כפרה בשייכות למצות התשובה, אבל הרי כבר נתקשה המנ"ח (שם) בזה שקבע הרמב"ם (מובא בראש דברינו) נוסח

מחיצה המפסקת בינו ובין ה'. ומ"מ גוף הכפרה אינו מעכב, דהמצוה היא רק פעולת הגברא לשוב, דהיינו ההחלטה לעזוב החטא ובקשה להתכפר²³, ותו לא, ואף אם לא נתכפר בפועל מ"מ הרי עשה את מעשה התשובה וקיים חובתו.

וזהו שפסק אדמו"ר הזקן (על יסוד המבואר בש"ס ופוסקים) שמצות התשובה והיודוי מתקיימת בכל סוגי עבירות באמירת תיבה אחת לחוד – "חטאתי" – שבזה כלולה ההכרה שנתרחק מה', וממילא שרצונו ומבוקשו עכשיו להתקרב אל ה' ולדבקה בו.

זמן שלא נתכפר החטא עדיין הוא מרוחק מה', וכמש"כ הרמב"ם להלן פ"ז ה"ו "שהתשובה מקרבת את הרחוקים, אמש הי' זה שנאווי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה – והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד". ובהלכה זו "כמה מעולה מעלת התשובה, אמש הי' זה מובדל מה' אלקי ישראל .. והיום הוא מודבק בשכינה כו". ולכן לא די רק לעזוב את החטא מכאן ולהבא, דמ"מ החטא עדיין קיים ומבדיל וחוצץ בפני ה' כל זמן שלא נתכפר, ולכן לא נסתיים מעשה התשובה כ"ז שאינו מבקש כפרה ומגלה רצונו להתקרב מריחוק החטא, ולהסיר

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה מאורה של תורה - ב: קובץ (5) {112} עמוד מס: 12 הודפס ע"י אוצר החכמה

שמואל ב"ר יצחק לבש שמואל חלוקו של כל ישראל, אמר לפניו רבון העולמים כלום אתה דן את האדם אלא על שהוא אומר לפניך לא חטאתי — 'הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי' (ירמי' ב, לה), אלו אומרים לפניך 'חטאנו'. ובשמואל ב (יב, יג): ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' — ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות.

(אבל להעיר: א) אם היתה כוונת הרמב"ם לציין רק התחלת הענין, ור"ל "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו" וכל המשך הנוסח — "אשמנו בגדנו כו", א"כ הו"ל לציין תחילת הענין ממש דהיינו "אנא) אלקינו ואלקי אבותינו", דהרי "אבל אנחנו כו" היא באמצע משפט. ב) בנוסח התפלה שבסו"ס אהבה (בדפוסים הנפוצים) הגירסא היא "אבל אנחנו ואבותינו אשמנו בגדנו כו". (ובמהדורת הרב קאפח ע"פ כת"י תימן — "אבל חטאנו אנחנו ואבותינו. אשמנו כו". אלא שכבר העיר הנ"ל במבוא לנוסח התפלה שנפלו ריבוי טעותים בנוסח התפלה שבספרי הרמב"ם).

6) בפשטות י"ל עפמש"כ הראב"ע (אחרי טו, ל): חטאת שם כלל ע"כ תמצא על השגגה ועל הזדון. 7) ראה גם מ"ע צה לענין הפרת נדרים. מ"ע צו לענין מיני הטומאות. ועוד.

8) שגם "כותרות" אלו כתבן הרמב"ם עצמו, כדחזינן בגוף כתי"ק הרמב"ם (צילומו נדפס בכרך ההוספות של משנה תורה הוצאת שולזינגר, ניו-יארק תש"ז).

9) ראה רמב"ם פ"ב ה"ז, ונתבאר במק"א (ראה לקו"ש יוהכ"פ).

10) אבל כמה מוני המצות לא מנו כלל מצות תשובה וידידי כמו הרס"ג, הבה"ג והיראים — ראה ביאור הרי"פ פערלא לרס"ג מנין הפרשיות פמ"ב.

11) [ראה משך חכמה (וילך לא, יז). עבודת המלך על הרמב"ם. ועוד — המו"ל].

12) מתאים לד' הסמ"ק (נג) שכ' "מצות עשה לשוב בתשובה שלמה שנאמר (דברים ל, ב) ושבת וגו'". וכ"כ הרמב"ם (שם, יא) דהמצוה היא התשובה כנלמד מקרא הנ"ל, ומובא בעיקרים (מ"ד פכ"ה).

13) ועפ"ז נראה דעיקר מצות התפלה היא בקשת צרכיו, משא"כ שבחו של הקב"ה הרי זה

1) המנ"ח נקט בפשיטות דאינו אומר "חטאתי עויתי פשעתי" א"כ עבר על שלשתן — שגגה, מזיד ומרד, אבל כשעבר רק על אחת מהן אינו אומר אלא אותו הלשון המתאים לעונו. אבל מלשון הרמב"ם ("כל מצוה שבתורה.. אם עבר על אחת מהן.. כיצד מתודין כו") לא משמע הכי. ואולי משום דכמ"פ קשה לאמת אם אמנם עבר בשגגה או בזדון כו', להכי נקבע נוסח היודי לכל עבירה — "חטאתי עויתי פשעתי".

2) בירושלמי סוף יומא "וכשם שעשיתי איני עושה". ובויק"ר ג, ג (מובא ביל"ש ישעי' נה) "כיצד צריך אדם להתודות.. וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו".

3) וצ"ע שינויי לשונות הרמב"ם דכאן כ' "להתודות בשפתיו", ולהלן רפ"ז "ולהתודות בפיו", ולעיל פ"א ה"א "בעלי חטאות כו' ויתודו וידידי דברים", "מחוייבי מיתות כו' עד שיעשו תשובה ויתודו.. וכן החובל כו' עד שיתודה וישוב כו" (כאן הקדים וידידי לתשובה משא"כ לעיל).

4) או "וגומ" — ראה שינויי נוסחאות ברמב"ם ספר המדע (ירושלים תשכ"ד).

5) בפר"ח שם ר"ל (ע"פ הלח"מ) דגם לשון הטור הוא לאו דוקא ור"ל "חטאנו עוינו פשענו". אבל ברמב"ם י"ל דסומך עמש"כ בפ"א, משא"כ בטור, ואולי נתכוו (הש"ס, הרמב"ם) ו) הטור לכל הנוסח "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו, אשמנו כו' עוינו פשענו כו'". והכי מצינו להדיא ברוקח הל' תשובה סי"ח "עיקר וידידי אבל אנחנו חטאנו אשמנו בגדנו כו' עד ומשפטיך כו'". אבל בשו"ע אדמו"ר הזקן א"א לפרש כן, דהרי כותב מפורש שאינו אומר אלא סתם חטאתי".

והכי משמע בכד הקמח לרבינו בחיי (ערך וידידי) "ידוע כי היודי מצות עשה שבתורה.. וענין היודי הוא שיתודה ויאמר להקב"ה חטאתי לפניך, ודרשו חז"ל (תנחומא בלק י. במדבר כ, טו) כיון שחטא אדם והתודה, ואמר 'חטאתי', שוב אין מלאך רשאי ליגע בו, שנא' (בלק כב, לד) ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי.. וכן מצינו בישראל כשחטאו בהוצאת דבה על המן התודו ואמרו 'חטאנו כי דברנו בה' וכו', (חקת כא, ז), ומיד מחל להם הקב"ה כו'". ובירושלמי תענית פ"ב ה"ז "ויאמר שמואל חטאנו לה' (שמואל א ז, ו), א"ר

התורה כאן מצות התשובה על הגוף, והוא הוידוי בפה... וראה תניא ריש פרק לח.

16) ועד"ז הוא במצות ת"ת דק"ל בשו"ע סמ"ז דאינו מברך על הרהור משום דלאו כדיבור דמי, דמעשה המצוה של ת"ת הוא הדיבור (וכמש"כ ארמור"ר הזקן בהל' ת"ת פ"ב הל"ב) ומ"מ בתשובע"פ אם אינו מבין מה שהוא אומר אין זה נחשב לימוד כלל כמש"כ ארמור"ר הזקן בסי' נ' ס"ב ובהל' ת"ת שם ה"ג (עפ"י המג"א שם).

(*) וראה בהגר"א או"ח שם.

17) מדברי רבינו מתבאר חידוש גדול – והוא אשר עזיבת החטא הנדרשת לעשיית תשובה, אינה רק עזיבת החטא הפרטי אשר עליו הוא שב, כ"א דצריך לקבל על עצמו לבלי לחטוא עוד כלל הן במ"ע והן במל"ת. וצ"ע בלשון הרמב"ם פ"ב ה"ב המובא לעיל בפנים.

18) וכן מה שממשיך "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" הי' צ"ל לאחרי "ויגמור בלבו שלא יעשה עוד" קודם "וכן יתנחם כו". ובמק"א נתבאר דהך ד"ויעיד וכו" אינו לעכובא, וא"כ הוא דבר נוסף ולא מעיקר מעשה התשובה, ולכן לא סמכו הרמב"ם ל"ויגמור בלבו כו".

19) ובזה יומתק זה שהרמב"ם (פ"ב ה"ג) מביא הדוגמא ד"טובל ושרץ בידו" למי ש"מתודה בדברים (ולא גמר בלבו לעזוב" (ולא הזכיר כאן חרטה כדלעיל ה"ב). ובבית אלקים (שער התשובה פ"ב): מלת תשובה מורה על עזיבת החטא שהוא העיקר ששב ממה שהי' עושה עד עתה ועזוב דרכיו הרעים, וגם על החרטה כו'.

20) וברוקח שם סוף סכ"ח "עיקר התשובה הזכרת חטאו ווידוי כמו משה ע"ה אמר ויעשו להם אלקי זהב (שמות לב, לב)". הרי דחרטה אינו עיקר כ"א הזכרת החטא (דזה מתפרש כעזיבה, כפנים). ומש"כ וידוי לכאורה הכוונה לבקשת כפרה כהמשך הכתובים שם – "ועתה אם תשא חטאתם גו'", ראה להלן הערה 23). ובחיבור התשובה להמאירי ע' 199 דאין צריך לבטא בוידוי כ"א העזיבה ולא שאר חלקי התשובה, היינו משום דזהו העיקר, וראה שם ע' 83.

21) כ"ה בהוצאת קאפח. ובדפוסים לפנינו: ויבקש המחילה.

בעיקר הקדמה לתפלה. וכן נראה מלשון הגמ' ברכות לב, א "לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל". וי"ל דזהו דיוק לשון הרמב"ם שממשיך שם "ומגיד שבחו של הקב"ה ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להן בבקשה ובתחנה ואח"כ נותן שבח והודי' לה' על הטובה שהשפיע לו", דשבחו של הקב"ה נאמרת בתורת הגדה ("מגיד"), משא"כ בקשת צרכיו היא היא ה"עבודה שבלב" (בקשה ותחנה). וכן משמע בחינוך מצוה תלג "גם הרמב"ם ז"ל.. אבל מ"מ חיוב התורה הוא להתחנן לא"ל בכל יום ולהודות לפניו כו" (ואינו מזכיר סידור שבחיו בתחלה).*

ובחי' הגר"ח על הרמב"ם (פ"ד מהל' תפלה ה"א) כתב בדעת הרמב"ם דהכוונה ד"כאילו עומד לפני השכינה" מעכבת בכל התפלה דבל"ה חסר בעיקר מעשה התפלה והוי כמתעסק בעלמא, משא"כ כוונת פירוש הדברים שאינו מעכב כ"א בברכה ראשונה. ע"ש. ולפי המבואר כאן נתחדש עוד, דבעינן הרגש של "מתחנן" דבלא"ה ג"כ אי"ז מעשה תפלה, וצ"ע.

(*) אבל בשו"ע אדמו"ר הזקן סי' קפ"ה ס"ב "סידור שבחיו של מקום.. שזהו עיקר מצות התפלה". וכן משמע בשלחנו סי' ס"ה. וראה בית אלקים שער התפלה פ"ב. עקידה שער נח.

14) להלן פ"ב ה"ג כ' הרמב"ם "וכל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ". ומלשונו משמע דגם וידוי שאינו ביטוי לתשובה בלב מיקרי עכ"פ "טבילה" אלא שאינה מועלת כיון שהשרץ בידו. וי"ל שאפי' וידוי שלא בא אחרי וכתוצאה מתשובה בלב מ"ה מעורר איזה רגש של בושא על העבר, ולכן מיקרי "בטילה" עכ"פ. וראה חידושי בית יעקב על הרמב"ם מהר"י בי רב (נד' ברמב"ם הוצאת פרדס) הל' תשובה פ"ב ה"א. יד הקטנה פ"א סק"ד.

15) ובמנחת עני שם "שהתורה ניתנה בזה העולם לגופי בני האדם ולא להנפשות לבד. לפיכך כל מה שהוא רק באפשרי להטיל ענין הציווי על הגוף בענין שיש בה מעשה, הרי היותר נאות לדרך התורה לצוות בדרך שיש בה מעשה ואם אי אפשר במעשה ממש הרי היא מצוה במעשה קצת כמו באמירה שאינה מעשה ממש. ולפיכך ציוותה

מן התורה היא עזיבת החטא בלבד כו' ולא כדעת ההמון שהתשובה היא התענית כו' ולכן לא הזכירו הרמב"ם והסמ"ג שום תענית כלל במצות התשובה כו' רק הוידוי ובקשת מחילה". הרי דאף שהקדים דהתשובה היא עזיבת החטא בלבד, ממשיך דהרמב"ם והסמ"ג הזכיר "וידוי ובקשת מחילה", והיינו דזהו בכלל העזיבה. ובספר דרך מצותיך לאדמו"ר הצמח צדק (מצות וידוי ותשובה פ"א): "עיקר מצות תשובה מן התורה היא עזיבת החטא והוידוי ובקשת מחילה כמ"ש באגרת התשובה פ"א בשם הרמב"ם וסמ"ג, וצריך לבאר שורש ענין ב' דברים אלו שהם א' עזיבת החטא על להבא ובכלל זה החרטה על העבר כמ"ש הרמב"ם פ"ב מה"ת ה"ב הנק' תשובה, ב' הוידוי הנק' בקשת מחילה כדאיתא ברמב"ם פ"א כו'". הרי להדיא דבקשת מחילה היא חלק ממצות התשובה. ועוד, שהוא עיקר ענין הוידוי. גם מוכח מדבריהם כמ"ש לעיל בפנים ד"אנא ה'" מתפרש כבקשת מחילה, דהרי כ' אדמו"ר הזקן – "לא הזכירו הרמב"ם והסמ"ג כו' רק הוידוי ובקשת מחילה, וברמב"ם (בספר הי"ד), ובסמ"ג (מ"ע טז) לא נזכר בקשת מחילה כ"א "אנא ה'". וכן בדרך מצותיך שם "הוידוי הנקרא בקשת מחילה כדאיתא ברמב"ם פ"א כו'".

(22) הא דבקשת כפרה היא חלק מתשובה מבואר גם ברס"ג שם (בד' "עניני התשובה"), חובות הלבבות שם (ב"גדר התשובה"), וחבור התשובה שם (בד' "תנאי התשובה"), וכן הזכירו הרמב"ם בוידוי כה"ג (הל' עבודת יוה"כ פ"ד ה"ב). ובירושלמי סוף יומא "כיצד הוא מתודה .. יה"ר מלפניך ה' אלקי שתכפר לי וכו'". וביומא פו, ב כמה דעות בנוסח הוידוי של היחיד ביוה"כ וכולם עניני תפלה ובקשה. ושם לו, ב "ומאחר שהתודה על הזדונות .. חוזר ומתודה על השגגות", ופרש"י "בתמי", אם על זדונות ימחלו לו אין צריך לבקש שוב על השגגות". ובסנהדרין מג, ב תנן "ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי" – אבל בכל הנ"ל ליכא משמעות שבקשת כפרה היא חלק ממצות (התשובה) משא"כ בספה"מ כבפנים).

(*) בבה"ג בהקדמתו במנין המצות "וחטא להתכפר בתחנונים ובקרוב". אבל אין כוונתו למצות וידוי של תשובה שמנאו הרמב"ם כ"א להוידוי שעם הבאת קרבן חטאת שהיא חלק ממצות הקרבן, וכמש"כ ביראים ס"י שסג. וראה בניאור הרי"פ פערלא (ומובא לעיל הערה 10).

(23) באגרת התשובה שם כתב "מצות התשובה

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה מאורה של תורה - ב: קובץ (5) {112} עמוד מס: 15 הודפס ע"י אוצר החכמה